

Varga Gábor:

Földrajzoktatás és földrajzi műhelyek az Eötvös Loránd Tudományegyetemen

A felsőoktatás hazai történetiségét tárgyaló konferencia előadásai sorába illesztettem egy egyszerre tudományági s egyúttal egy konkrét intézményhez köthető oktatási rendszer, történeti áttekintés rövid ismertetését. *A földrajz tárgykör egyetemi oktatásáról az Eötvös Loránd Tudományegyetemen*, annak földrajzi műhelyeiben: erről esik szó a továbbiakban. Ezen a ponton rögtön egy kiegészítést is kell tennem, miszerint az Eötvös Loránd Tudományegyetem elnevezés 1950-től létezik, előtte a Pázmány Péter nevével, vagyis az egyetemet alapító esztergomi érsek nevét viselte.

A vizsgált időhorizont korszakolása

A vizsgálati időszakunk viszonylag egyszerűen megadható: az egyetem első földrajzi tanszékének alapításától napjainkig terjed. Ezen a közel 140 esztendőn belül, teljesen önkényesen, más forrásokra, szerzőkre nem támaszkodva elkülönítettem három időszakot, amelyek a következő táblázatban láthatóak (bővebben pedig a továbbiakban kerülnek tárgyalásra):

<i>Az ELTE Földrajz Tanszékei történetének korszakolása az előadás során (önkéntes, a szerző által húzott határok)</i>
1/ 1870-től (az alapítástól) 1940-ig
2/ 1940-től a geográfusképzés indításáig (1993)
3/ 1993 –tól a Bolognai időszakig

Amint a következő részekben látható válik, a három osztátú tagolás és az annak mentén húzott határok mégis jellegzetesek. Összefüggésbe hozhatóak valamely nagyobb, elsősorban szervezeti-oktatási vonatkozású változással.

1. „Az első 70 év”

A nagy múltú egyetem első földrajzi tanszékét 1870-ben alapították. Kiemelkedő momentum, hogy *1940-ig osztatlan volt a földrajzi tanszék* abban az értelemben, hogy a földrajztudomány hagyományos természet- és társadalomföldrajzi tagozódása nem mutatkozott meg a tanszéki struktúrában.

Ehhez a megállapításhoz rögtön egy bővebb kommentárt mellékelünk, ami a földrajztudomány „belső szerkezetére” is rávilágít ebből az aspektusból:

Az intézményi struktúrában általában némileg később realizálódnak azok a változások, amelyek a tudományos életben, szakmai közegben jelentkeznek. Így volt ez a földrajz két nagy területe kapcsán az ELTÉ-n is, hiszen a magyar gazdaságföldrajz „létrejött” a 19.század végére és a 20.század elejére tehető, „intézményesülési” szempontból pedig –ha mindössze egyetlen dátumot emelünk ki- 1912-ben Teleki Pál nevéhez fűződik (*Győri R., 2001.*). Ez a momentum természetesen feltételezi, hogy a természeti földrajz (illetve annak részei, irányzatai) is létezett, sőt a kezdeti időkben elsősorban természeti földrajz volt a földrajz.

Ezek a folyamatok jelentek meg a későbbiekben az egyetem intézményi struktúrájában is, mely más tudományos intézmények esetében is érvényesült.

Világos, hogy mind a tudományos kutatás vonatkozásában, mind az intézményi struktúrában végbemenő változások magát az oktatást is érintik. A személyi feltételek és különbözőségek,

tantárgyi keretek stb. nem részletezve: inkább az eltérő megközelítésekre (szemléletre), a kutatás és ebből adódóan az oktatás eltérő jellegére, a tárgyi (eszköz) feltételekre hívom fel a figyelmet a „természettudományos földrajz” és a „társadalomkutató földrajz” relációjában. Ezen előljáró felvezetés után talán nem meglepő, hogy „az első 70 év első évtizedeiben” inkább természetföldrajzi kutatásról és szemléletről emlékezhetünk meg. A tanszék első professzorai, kutatói természetföldrajzosok voltak, akikről az alábbiakban bővebben is szó esik.

Visszakanyarodva a Pázmány Egyetem földrajzi tanszékének kezdeti időszakára, azt olyan nagynevű tudósok vezették, mint Hunfalvy János, id. Lóczy Lajos vagy Cholnoky Jenő. Az imént felsorolt tudósok sorrendet is adnak, hiszen Hunfalvy a magyar tudományos földrajz megalapítójának tekinthető, emellett ő volt a budapesti tudományos egyetem földrajz tanszékének alapítást követő első vezetője (az alapítás évétől). Hunfalvy_kiemelkedő tudós és közéleti személye korának, s ebből adódóan az egyetem és a földrajz tanszék is sokat profitálhatott belőle.

Hunfalvy János (1820-1888)

Hunfalvy után Lóczy vált a magyar geográfia fejlődésének legfőbb ösztönzőjévé. Életművének maradandó vonása, hogy *kiváló geográfus-iskolát teremtett*, és ezzel a magyar földrajztudományt a világ élvonalába emelte (diákjai közé tartozott többek között: Cholnoky Jenő, Prinz Gyula, Teleki Pál, Réthly Antal). Lóczy neve a Balatonnal is összeforrt (ami egyébként a földrajztudósoknál nem ritka, hogy valakinek a neve valamilyen tájegységgel, településsel, területtel együtt említendő). Lóczynál megjegyzendő, hogy a leíró jelleg helyett az oknyomozó (fejlődéstörténetet szem előtt tartó) irányzatot helyezte a földrajzi kutatások módszertanának előterébe.

NÉV	Születés és halálozás éve
Hunfalvy János	1820 – 1888
<i>Lóczy Lajos</i>	<i>1849 – 1920</i>
<i>/ Czirbusz Géza /</i>	<i>1853 – 1920</i>
Cholnoky Jenő	1870 – 1950

Meghatározó tudósok a jelzett időszakban az egyetem földrajz tanszékén. (a dőlten szedett tanárok kortársak voltak).

Múzeum körúti épület, az 1958 előtti
Időszakban a földrajz „otthona”

A Ludovika téri épület (1958-2001)

2001-től a földrajzosok is a
Lágymányosi Campuson dolgoznak

2. „Két tanszék alakul, majd rövidesen egy harmadik”

1940-től (s ez az év egyfajta korszakhatárként értékelhető) a tanszék *Fizikai Földrajzi és Emberföldrajzi Tanszék*re vált szét. (Előbbi a természetföldrajzi, utóbbi pedig a gazdaság-ill. társadalomföldrajzi szakterületet takarja.) A Fizikai Földrajzi tanszék Bulla Béla, míg az Emberföldrajzi Mendöl Tibor kinevezésével kezdte meg működését. *Bulla körül egy komoly kutatási műhely alakult ki*, fő irányvonala a geomorfológia volt. A teljesség lehetőségének hiányzó feltételei mellett is Láng Sándor, Székely András neve és munkássága feltétlen megjegyzendő. Mendöl szerepe meghatározó tanszékének és a szakterület kutatásainak kiépülésében. Ez a Tanszék napjainkban Társadalom- és Gazdaságföldrajz Tanszék néven működik, s hagyományosan magas szinten műveli az általános földrajzi irányzatot, alap kutatásokat. Hosszú ideig (majdnem három évtizedig) Antal Zoltán vezetésével, egy meghatározó periódusa volt a tanszéknek 1965-től kezdődően.

NÉV	Születés és halálozás éve
<i>Koch Ferenc</i>	1901 – 1974
<i>Mendöl Tibor</i>	1905 – 1966
<i>Bulla Béla</i>	1906 – 1966

Meghatározó tudósok 1940 után a földrajzi tanszékeken. (a dőlten szedett tanárok kortársak voltak).

A földrajz szakterületet is érintette az a változás, amelynek során 1949-ben a Bölcsészeti Karból kiválva önállósult a Természettudományi Kar, ami egyébként egy évszázados terv megvalósulását jelentette. Innentől tehát a Természettudományi Karon belül zajlik a szakterület élete, mind a mai napig. A kari struktúra átrendeződése mellett a tanszékek elhelyezésében is változás történt, némileg később, 1958 után, amikor is a budapesti Múzeum körúti telephelyről a Kun Béla (Ludovika) téri korábbi Ludovika Akadémia épületébe került a földrajzi oktatóbázis, számos más egyetemi egységgel együtt.

1952-ben alakult meg a kezdetekben Koch Ferenc nevéhez köthető *Regionális Gazdaságföldrajz Tanszék*, ami az Emberföldrajzi néven alapított, s később már Általános Gazdaságföldrajzi néven működő tanszékből vált ki. Ezzel a földrajz tanszékek száma kettőről háromra bővült.

Koch az alapítástól 1966-ig, nyugdíjba vonulásáig a tanszék vezetője. Mellette a tanszék meghatározó személye Wallner Ernő (1891-1983), akinek egy nagyon sokrétű tanári és tudós pályafutása¹ során egy időszak ehhez a tanszékhez, illetve az Egyetemhez kötődik.

Az új tanszéknek főként a világ országai regionális földrajzának, gazdaságának tanulmányozása, valamint az egyetemi tanárképzés növekvő igényeinek kielégítése lett a feladata. Utóbbi vonatkozásában lényeges a tanári szempontú földrajz tárgykör oktatása a leendő tanároknak (a hagyományos pedagógiai ismeretek mellett, amit az egyetem megfelelő részlegei, tanszékei oktattak). Ebben a folyamatban, az új elvárások teljesítésében lett szerepe Sársfalvi Bélának (1925-2000), illetve Probáld Ferencnek, Szegedi Nándornak. Megfigyelhető, hogy a hallgatóknak kedvelt témáivá léptek elő a világ egyes térségeinek, országainak bemutatása, regionális földrajzi leírása.

Meg kell említeni, hogy az Egyetem egykori, nemrég átszervezett, beolvasztott *Főiskolai* részlegének (1983-tól) is működött egy *Földrajzi Tanszéke*. Ez a tanszék feladatánál, profiljánál fogva nagy hangsúlyt fektetett a földrajz tanárképzés módszertani vonatkozásaira, az alapoktatásban jelentkező feladatokra a földrajz tantárgy esetében. Horváth Gergely, Simon Dénes feltétlen említést érdemelnek. Az innen kikerülő hallgatók elmondhatjuk, hogy nagyon alapos pedagógiai felkészítést kaptak, hogy azután a közoktatásban kiválóan megállják helyüket. Ami a „főiskola specialitásai” közé tartozott, az óralátogatások, a hospitálások magas óraszama, a gyakorlati hozzáállás minél inkább elmélyítése érdekében. A konferencia pedagógiai témájánál fogva itt arra térnek ki, hogy milyen sokszínű a földrajz oktatásának eszközökben, módszerekben rejlő „vertikuma”. Így például a hagyományos előadások, szemináriumok mellett a terepi és helyszíni gyakorlatok, megfigyelések szerepe (ahogy a természettudományok esetében megszokott) kiemelkedő. Sajnos ennek anyagi terhei az évtizedek előrehaladásával egyre nagyobb terhet rónak az oktatási intézményekre, holott jelentőségük a természet törvényeinek megismerésében éppúgy, mint a társadalmi jelenségek értelmezésében vagy a gazdaság működésének megértésében megkérdőjelezhetetlen. Napjainkban elterjedt már a természeti jelenségek modellezése akár laboratóriumi akár – a mai technikai lehetőségek közepette – számítógépes prezentációkkal.

3. „Az utóbbi 15 év”

Az 1990-es évek első felétől a változó igényekhez is alkalmazkodva teret nyert a kutató irányzat, a geográfusképzés megindítása is a hagyományos tanárképzési forma mellett. Ebben a folyamatban mások mellett Nemes Nagy Józsefnek volt kiemelkedő szerepe. Az első évfolyam 1998-ban diplomázott. *Kialakult a két fő szakirány*, amelyek keretei között környezetföldrajzi oktatás történik a Természetföldrajzi Tanszék, és területfejlesztő geográfusképzés a két társadalomföldrajz tanszék bázisán. (A hidrológiai szakirány szintén egy régi képzési alternatíva az oktatási rendszerben.)

Nemes Nagy József *iskolateremtő tevékenységéhez* nem férhet kétség. Új szemléletet, és lényegében új tudományt is hozott a földrajzosok közé: a regionális tudományt. *Tudományos tevékenysége* mellett legalább olyan lényeges az egyetemről kikerült fiatalok pályájának koordinálása, a területi szakma különböző intézményeinek és szegmenseinek „ellátása” geográfus szakemberekkel. Már 1971-től kezdődően a regionális földrajzban és általában a társadalomföldrajzban új lehetőségeket nyitott a matematikai-statisztikai módszerek szakszerű alkalmazásával.

Nemrég (2005) kiegészült a két szakirány egy újabb elemmel: területi elemző szakirányos képzés társult a területfejlesztő geográfusképzés mellé.

Egy rövid áttekintésben arról, hogy milyen *földrajzi irányultságokat* foglalhatunk össze napjainkban, illetve már az 1980-as években is melyek voltak meghatározóak?

Erre a kérdésre, nem a teljesség igényével, némileg inkább felsorolásszerűen adunk választ. A „hagyományos” *regionális földrajzról* már esett szó, utaltam annak *megújulására*, valamint a legújabb *regionális tudományi irányultságokra*. Jellegzetes régóta jelen lévő *városföldrajzi (településföldrajzi), városszociológiai irányultságok* mellett *migrációval, etnikai és vallásföldrajzzal* is többen foglalkoznak. A társadalomföldrajznak talán ezen utóbbiakban rögzített részei alkotnak csomópontot az ELTÉ-nⁱⁱ. A *geomorfológiai* alapon nyugvó természetföldrajzi kutatások alkotják a természetföldrajz tudományos pilléreit, köztük a *karsztkutatással, a löszkutatással, a vulkanológiával, a talajtannal* vagy éppen a *folyóvizek és környezetük* fejlődésével. Ezen területek mellé jól illeszkednek a különböző *tájföldrajzi kutatások, komplex tájértékelések* számítógépes elemzésekkel, *környezetföldrajzi alkalmazott kutatások*.

A földrajz területén a számítástechnika (informatika) fejlődése nagyban kibővítette a lehetőségeket, amely a valamely forrásból átvett adatok vagy a saját számított adatok és a mérési eredmények feldolgozásának és értékelésének folyamatát igencsak megkönnyíti. A *földrajztudományban alkalmazott kutatási módszerek* is erős kapcsolatot mutatnak a számítástechnikai alkalmazásokkal a természeti földrajzban éppúgy mint a társadalomföldrajzban.

A természeti- és tájföldrajzban Gábris Gyula, Zámbo László, Nemerkenyi Antal, Papp Sándor, Miczek György, Szabó Mária neve az utóbbi két évtized – nem a legfiatalabb - oktatói és kutatói gárdájához feltétlen hozzáteendők.

A terepen is dolgozó és laborban is méréseket végző természetföldrajzi kutatás a látványos épületben jobb és korszerűbb feltételeket kapott mint korábban. A különböző folyamatok vizsgálata és eltérő mérési igények kielégítése céljából *többfajta labor* áll rendelkezésre. A társadalomföldrajzosok elsődleges igénye a *magasszintű informatikában* érhető tetten, amely tekintetben szintén kedvező munkakörülmények állnak rendelkezésre. Ami „nagy egyetemi tömbben” történő elhelyezés következményeként is megadható: a könyvtári háttér nem önálló földrajzi szakterületként áll rendelkezésre mint a korábbiakban, hanem egyes természettudományos (így a biológia, földrajz, geológia stb.)szakterületek közös gyűjteményének részeként.

Az oktató munka - természettudományok esetében megszokott - szakterületi sajátosságaként napjainkban is fontos szerepet játszanak az évközbéli és a nyári időszakra eső *terepgyakorlatok*.

Az ezredforduló utáni években többek között a Bolognai folyamatba történő beilleszkedés határozta meg az oktatás felépítését, a képzési struktúrát. A korábban kialakult alapokon nyugszik a mai földrajz alapszak (BSc), illetőleg a földrajz mesterszakok (MSc). Utóbbi követően (ahogy korábban is a diploma megszerzését követően) lehetőség nyílik a doktori fokozat (PhD.) teljesítésére is a Földrajz-és Földtudományi Doktori Iskolában.

Az ELTE földtudományi doktori iskolájának földrajzi programja egyike annak az öt doktoriskolai földrajzi programnak, amely az ELTÉ-n kívül Debrecen, Miskolc, Pécs és Szeged tudományegyetemein működik. Megemlíthető, hogy az Eötvös Egyetemen a doktori kutatási témák és irányultságok terén erős kontúrokkal vannak jelen a klasszikus geomorfológiai témák vagy a térinformatika természetföldrajzi alkalmazásai (*Probáld F., 2007.*), társadalomföldrajzi területen pedig a globalizációval összefüggő jelenségek világméretű – de legalábbis kontinensnyi léptékben gondolkodó - tudományos igényű feldolgozásai. Ezen utóbbi témák korántsem kizárólagosságai a doktori témáknak, inkább a

többi földrajzi műhely (értsd: más egyetemek) fiatal kutatói által művelt témák relációjában ad egyfajta megkülönböztetést. Az ELTÉ-n többek között nagyon gyakori még Magyarország egészére vonatkozó doktori témák választása, míg másutt előszeretettel foglalkoznak egy-egy országrész vagy tájegység feldolgozásával.

A fiatal kutatók, doktorjelöltek közül néhányan a tanszékek dolgozóivá, oktatóivá válnak. Kutatási témáik között az előbbieken - néhány címszóval - megjelölt témák csak felületes áttekintést adnak, ennek kapcsán talán nem érdektelen egy „gyorsmérleg” a fiatal kutatók témáinak tekintetébenⁱⁱⁱ, természetesen a teljesség lehetősége nélkül.

Természetföldrajzi témák (példák)

Karsztfejlődés, vulkánmorfológia, löszmorfológia, digitális domborzatmodellek, vízföldrajzi kérdések, matematikai modellezés a természetföldrajzban, egy-egy térség komplett tájértékelése;

Társadalomföldrajzi témák (példák)

Regionális tudomány elméleti kérdések, kistérségi összehasonlító vizsgálatok, információs társadalom, az infrastruktúra térbeli rendszerei, hazai közlekedési hálózatok, megújuló energiaforrások hazánkban, a főváros és a budapesti agglomeráció tanulmányozása, egészségföldrajzi kérdések Magyarországon, környezetgazdálkodás, történeti földrajz, a gazdaság ágazati szerkezete;

Határterületi, tudománytörténeti ill. módszertani témák (példák)

A földrajz helyzete a közoktatásban, a földrajztudomány története és fejlődése, a földrajzoktatás módszertani vonatkozásai.

A földrajz szakterület az Egyetem Természettudományi Karán, az időközben megalakult (2006) Földrajz- és Földtudományi Intézet részegységeként működő Földrajztudományi Központban látja el oktatási és kutatási feladatait. Napjainkban, ahogy korábban is, az oktatói törzskar mellett számos vendégelőadó – közöttük akadémiai kutatók – erősíti a képzés színvonalát, gyakorlatiasságának biztosítását, s nem utolsósorban: az oktatás kellően széles voltának meglétét.

Irodalom:

Probáld F.(2001): Tájföldrajz, regionális földrajz: a hídépítés szükségessége /Földrajzi Konferencia/

Probáld F.(2007): A magyar földrajz – doktoriskolai tükörben. Kézirat

Győri R. (2001): A magyar gazdaságföldrajz a két világháború között. In: Nemes Nagy J. (szerk.): *Geográfia az ezredfordulón*. Regionális tudományi tanulmányok. 6. ELTE TTK Regionális Földrajzi Tanszék, Bp. p. 61–83.

Tíz portré a Budapesti Egyetem földrajzoktatásának múltjából. In: Nemes Nagy J. (szerk.): *Geográfia az ezredfordulón*. Regionális tudományi tanulmányok. 6. ELTE TTK Regionális Földrajzi Tanszék, Bp. p. 89–109.

Tatai Z. (szerk.) (2003): Emlékezés Wallner Ernőre. Veszprém

Tóth J. – Trócsányi A. (2001): Ki kicsoda a magyar geográfiában? PTE, Pécs

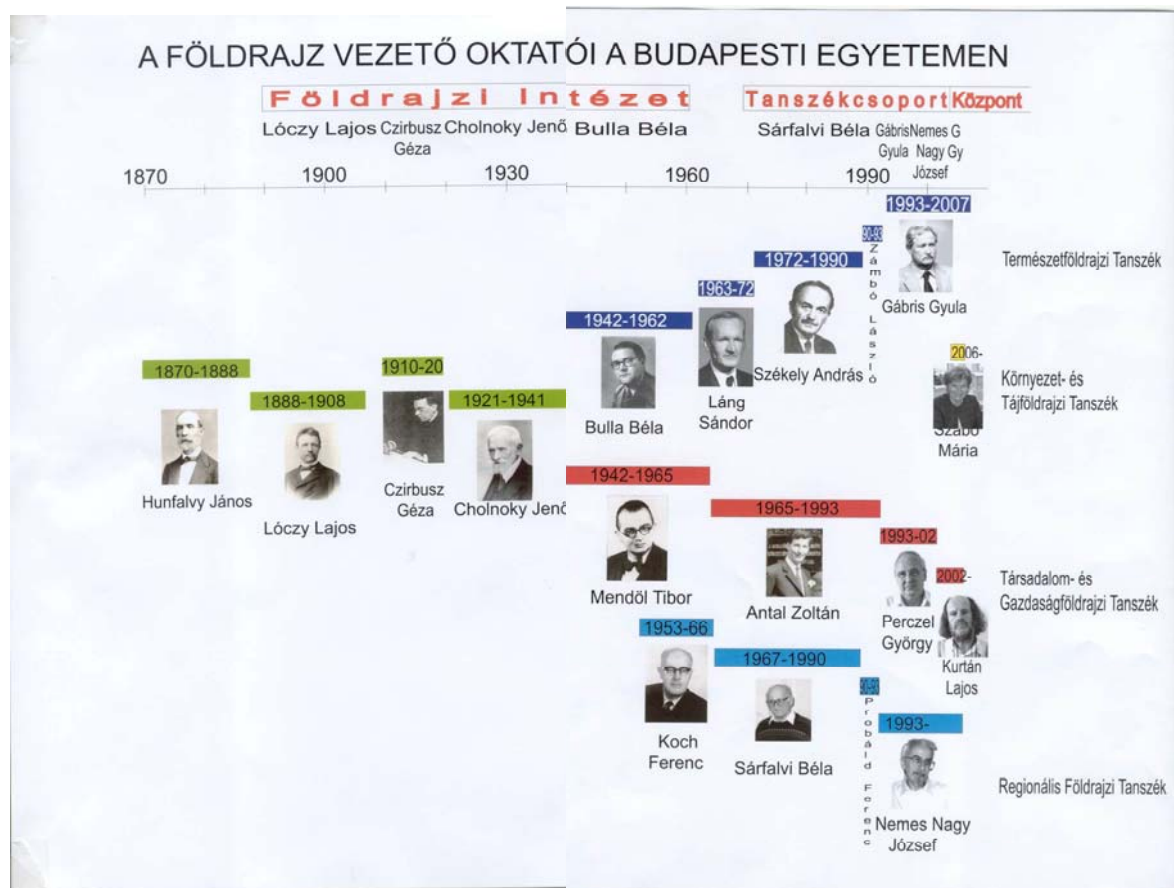
Horváth P. – Sinkovics I. (szerk.): Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története. 1945 – 1970. ELTE, Budapest

ⁱ Wallnerről lásd bővebben az „Emlékezés Wallner Ernőre” c. kötetet.

ⁱⁱ Általában jól körülhatárolható műhelyek, földrajzi irányultságok fogalmazhatóak meg minden tudományegyetem vagy éppen főiskola földrajzi tanszékein.

ⁱⁱⁱ A mintegy fél oldallal korábban közreadott áttekintés mellett ez alaposabb, és a 40év alatti korosztály nemcsak doktori kutatási témáira vonatkozik.

MELLÉKLET:

Forrás: ELTE Természetföldrajzi Tanszéke, Budapest